

KLAGANDE

1. Avesta naturskyddsförening, 882000-7006

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

2. Jaktkritikerna, 802441-4370

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

3. Nätverket Lo & Varg

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

MOTPART

Länsstyrelsen i Västerbottens län
901 86 Umeå

ÖVERKLAGAT BESLUT

Länsstyrelsen i Västerbottens län beslut den 16 februari 2017,
dnr 218-1843-2017 (bilaga 1)

SAKEN

Licensjakt efter lodjur enligt jaktförordningen (1987:905)

FÖRVALTNINGSRÄTTENS AVGÖRANDE

Förvaltningsrätten avslår överklagandena.

BAKGRUND

Länsstyrelsen i Västerbottens län har beslutat om licensjakt av högst nio lodjur inom vissa angivna områden. I beslutet anges att jakten får bedrivas under tiden den 1 mars 2017 till och med den 15 april 2017. Skälen för beslutet framgår av bilaga 1.

PARTERNAS INSTÄLLNING

Vad Naturskyddsföreningen anför

Avesta naturskyddsförening (Naturskyddsföreningen) yrkar att beslutet om licensjakt ska upphävas och anför bl.a. följande. Vid inträdet i EU fanns det närmare 2 000 lodjur och ett avtal skrevs där denna nivå inte fick underskridas. I dag finns ungefär 1 000 lodjur i landet och jakten bör därför inte tillåtas. Jakten sker inte under strängt kontrollerade former eftersom ingen kontrollerar vad som händer i skogarna. Jakten sker slumpmässigt över stora områden. Jakt på 79 lodjur är inte i begränsad omfattning. Enligt art- och habitatdirektivet får jakt inte bedrivas om den inte är selektiv. Användning av fångstmedel kan inte göras selektivt. Inte heller får jakt eller spårning ske med motorfordon i rörelse. Fångstmedel innebär att djuren utsätts för onödigt lidande vilket inte är förenligt med jaktförordningen. Skyddade arter som lodjuret får inte störas under parnings- och uppfödningstider. Jakt med hund utsätter djuren för onödigt lidande.

Vad Jaktkritikerna anför

Jaktkritikerna har yrkat att länsstyrelsens beslut ska upphävas. Jaktkritikerna anför bl.a. följande. Lodjur är skyddade enligt art- och habitatdirektivet och får inte fångas eller dödas avsiktligt oavsett metod. Detta gäller särskilt under parningstider. Licensjakt ska bedrivas under strikt kontrollerade former

selektivt och i begränsad omfattning. Jakt med fångstmedel medför att djuren utsätts för onödigt lidande och är inte förenligt med art- och habitatdirektivet eller jaktförordningen. Lodjur utsätts för lidande i fällor varför det är orimligt att denna jaktmetod tillåts. Hagelvapen eller klass två vapen bör inte få användas mot lodjur. Det strider mot art- och habitatdirektivet att tillåta spårning med motordrivet fordon. Jakten på lodjur står inte under myndighetskontroll. Jakten strider mot det skydd lodjuren har fått genom art- och habitatdirektivet och beslutet om licensjakt bör upphävas. Till överklagandet har Jaktkritikerna bifogat bilagor i form av rapporter från Statens veterinärmedicinska anstalt.

Vad Nätverket anför

Nätverket Lo & Varg har yrkat att länsstyrelsens beslut ska upphävas och anför i huvudsak följande. Inventeringar av lodjursstammens storlek är bristfälliga och det har varit dåliga spårförhållanden. Den buffert som finns för gynnsam bevarandestatus är därför en klar osäkerhetsfaktor. Före jaktstoppet år 2013 jagades lodjur på så sätt att arten blev utrotningshotad. Lodjuret är landets i särklass populäraste vilda djur. Avseende rennäringen erhåller de ersättning för skador som uppstått till följd av angrepp från rovdjur. Ersättningen utgörs av skattemedel och folket betalar således för att lodjur ska få finnas även inom Sapmi. Även länsstyrelsen borde beakta att lodjur måste få finnas även inom rovdjursområden.

Vad länsstyrelsen anför

Länsstyrelsen vidhåller sitt beslut.

RÄTTSLIG REGLERING AV LICENSJAKT PÅ LODJUR

Av 23 c § jaktförordningen framgår att förutsättningen för att licensjakt efter bl.a. lodjur ska kunna tillåtas, är att det inte finns någon annan lämplig lösning och att jakten inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde. Jakten måste dessutom vara lämplig med hänsyn till stammarnas storlek och sammansättning samt ske selektivt och under strängt kontrollerade former. Bestämmelsen i 23 c § jaktförordningen ska tolkas mot bakgrund av motsvarande bestämmelser i rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet).

EU-domstolen har i dom den 14 juni 2007 i mål C-342/05 (Europeiska kommissionen mot Finland) uttalat att undantagsbestämmelserna i artikel 16.1 i direktivet ska tolkas restriktivt och att den myndighet som fattat beslutet har bevisbördan för att nödvändiga förutsättningar föreligger för varje undantag. Medlemsstaterna ska säkerställa att varje åtgärd som påverkar skyddade arter endast tillåts genom beslut som är noggrant och tillräckligt motiverade och som hänvisar till de skäl, villkor och krav som anges i artikel 16.1 i direktivet.

Av den allmänt tillämpliga proportionalitetsprincipen, som också slagits fast av EU-domstolen i dom den 10 september 2009 i mål C-76/08 inom artskyddsområdet (Europeiska kommissionen mot Malta), följer att det undantag från skyddssystemet som en medlemsstat har för avsikt att göra, ska stå i proportion till de behov som motiverar undantaget.

SKÅLEN FÖR AVGÖRANDET

Enligt bilaga 4 till art- och habitatdirektivet omfattas lodjur av det strikta skyddssystem som följer av direktivet.

Högsta förvaltningsdomstolen har i beslut den 30 december 2016 i mål 2406-2408-16 och 2628-2630-16 funnit att det är möjligt att tillåta licensjakt efter varg med stöd av undantagsregeln i 16.1 e i art- och habitatdirektivet. Mot den bakgrunden finner förvaltningsrätten att det är möjligt att besluta om licensjakt även på lodjur, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda.

Syftet med den beslutade jakten/Annan lämplig lösning

För att en meningsfull prövning av frågan om undantaget är proportionerligt eller om det finns någon annan lämplig lösning på det aktuella problemet ska kunna göras är det nödvändigt att det finns ett syfte angivet i ett beslut om undantag. Vid prövning av undantag från det strikta skyddssystemet för varg får det anses ligga inom en överprövande domstols kompetens att göra en prövning av om det syfte som beslutsmyndigheten har angett är acceptabelt i sig (se Högsta förvaltningsdomstolens beslut den 30 december 2016 i mål 2406-2408-16 och 2628-2630-16 och Kammarrätten i Stockholms dom den 14 november 2014 i mål nr 3273-13). Förvaltningsrätten har därmed inledningsvis att ta ställning till om de syften som länsstyrelsen har angett i sitt beslut till stöd för licensjakt kan anses acceptabla i sig.

Länsstyrelsen framför att syftet med den beslutade jakten är att bidra till att uppnå riksdagens målsättning med högst tio procent förluster inom rennäringen med anledning av rovdjurpredation samt att bidra till gynnsamma psykosociala förutsättningar för renskötarna. Rovdjursförvaltningen ska dessutom öka de positiva socioekonomiska effekterna av rovdjursförekomst samt syfta till att rovdjursförvaltningen upplevs som legitim av befolkningen. Viltförvaltningsdelegationen har en målsättning om 23 föryngringar av

lodjur i länet men lodjursstammen får fluktuera mellan 14-32 föryngringar årligen. Licensjakten har även till syfte att frigöra utrymme för förekomst av järv samt att bidra till att lodjuret upplevs som en resurs snarare än ett skadedjur. Förvaltningsmålet definierar det lägsta antalet lodjur som är möjligt i länet utan att miniminivån för arten riskerar att underskridas.

Förvaltningsrätten finner inte skäl att ifrågasätta länsstyrelsens bedömning om att licensjakt efter lodjur är ett viktigt verktyg för att hålla lodjurspopulationen på en nivå där skadorna blir hanterbara och som inte leder till oacceptabla förhållanden mellan människa och rovdjur. Förvaltningsrätten anser därför att de angivna syftena i sig är acceptabla syften som kan utgöra grund för beslut och att den beslutade jakten kan förväntas uppnå dessa syften. Förvaltningsrätten finner därmed att licensjakt i tillräcklig grad kan förväntas uppnå de angivna syftena. Licensjakten får därför även anses ändamålsenlig mot bakgrund av de syften som angetts för beslutet.

Förvaltningsrätten har härafter att bedöma om det finns någon annan lämplig lösning än licensjakt för att uppnå dessa syften.

Länsstyrelsen har i det överklagade beslutet redogjort för andra lösningar än licensjakt och bedömt att lämpliga sådana saknas. Av beslutet framgår att vid en problembild som är konkret avgränsad i tid och rum kan samling av renhjordar, utökad bevakning, utfordring och tillfällig stängsling vara alternativ. När det är frågan om stora områden och långa tidsperioder är de flesta alternativa åtgärderna omöjliga att använda. Renarna rör sig i enlighet med sin natur i årstidsbundna vandringar över stora områden. Väder och vind påverkar denna dynamik. Det är inte möjligt att bygga anläggningar för renskötsel och sätta dem på rätt plats eftersom de rätta platserna varierar från år till år. Den långa tidsperioden gör alternativa metoder arbetsintensiva och medför enorma kostnader. I länet som helhet är licensjakt den enda metod som kan användas för att hålla lodjursstammen på en nivå som motsva-

rar målsättningarna för länet. Utan licensjakt ökar dessutom behovet av skyddsjakt vilket medför höga kostnader. Utan licensjakten riskerar även den illegala jakten att öka.

Förvaltningsrätten instämmer i länsstyrelsens bedömning att det inte finns någon annan lämplig lösning än licensjakt för att uppnå de i beslutet angivna syftena. Kriteriet härom är således uppfyllt.

Gynnsam bevarandestatus

En av förutsättningarna för att licensjakt ska kunna beviljas enligt jaktförordningen är, som nämnts ovan, att jakten inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos arten i dess naturliga utbredningsområde.

Av Naturvårdsverkets beslut om delegering av rätten att fatta beslut om licensjakt efter lo till samtliga länsstyrelser utom Länsstyrelsen i Gotlands län (NV-06586-16) framgår att den uppskattade populationen av lo i Sverige består av 1 314 individer. Referensvärdet för lodjur i Sverige har fastställts till 870 individer. Vidare framgår att samtliga rovdjursförvaltningsområden uppnådde och översteg sina fastställda miniminivåer. Förvaltningsrätten finner inte skäl att ifrågasätta dessa uppgifter och anser att Naturvårdsverkets uppgifter i nämnda delar måste vara utgångspunkten i bedömningen. Mot denna bakgrund, och med hänsyn till att lodjursstammen är spridd över stora delar av landet konstaterar förvaltningsrätten att de delmål som uppställts i den nationella förvaltningsplanen, i fråga om att uppnå och bibehålla gynnsam bevarandestatus, är uppnådda (se Naturvårdsverket, Nationell förvaltningsplan för lodjur förvaltningsperioden 2014-2017). Förvaltningsrätten instämmer därför i länsstyrelsens bedömning om att den svenska lodjursstammen har en gynnsam bevarandestatus.

Vad avser det Norra rovdjursförvaltningsområdet framgår av Naturvårdsverkets beslut om fastställande av miniminivåer för lo gällande rovdjursförvaltningsområden och län (NV-00552-14) att beslutad miniminivå för förvaltningsområdet har fastställts till 66,5 föryngringar. Den senaste inventeringen 2015/2016 visade på 112 familjegrupper och den preliminära inventeringen 2016/2017 har hittills visat på 87 familjegrupper vilket motsvarar närmare 535 lodjur.

När det gäller de regionala förutsättningarna är miniminivån i Västerbottens län 13,5 föryngringar och nedre förvaltningsgränsen är satt till 14 föryngringar vilket motsvarar 86 lodjur. Den nuvarande lodjurspopulationen i länet uppgår till 132 lodjur och en minskning av denna med 12 lodjur (nio genom licensjakt samt tre vid skyddsjakt) riskerar inte att påverka lodjurens gynnsamma bevarandestatus varken i länet eller i förvaltningsområdet. Länsstyrelsen har bedömt att ett jaktuttag vid licensjakt om nio lodjur inte påverkar länets lodjurspopulation negativt. Förvaltningsrätten instämmer i denna bedömning.

Mot bakgrund av det ovan anförda konstaterar förvaltningsrätten att lodjursstammen såväl nationellt som regionalt överstiger de av Naturvårdsverket beslutade referens- och miniminivåerna. Det har inte framkommit något som tyder på att det överklagade beslutet medför att Naturvårdsverkets riktlinjer i nämnda delar riskerar att underskridas. Förvaltningsrätten bedömer därför att den beslutade licensjakten inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde, varken regionalt eller nationellt.

Det har inte framkommit att lodjursstammen är genetiskt sårbar eller att nu beslutad licensjakt på annat sätt riskerar lodjursstammens sammansättning. Förvaltningsrätten finner därför att jakten även är lämplig med hänsyn till lodjursstammens storlek och sammansättning.

Selektiv jakt under strängt kontrollerade förhållanden

Det överklagade beslutet innehåller såväl tidsmässiga som geografiska avgränsningar. Beslutet har dessutom förenats med en rad villkor rörande bl.a. jaktledares ansvar och under vilka förhållanden som jakt får bedrivas. Beslutet inkluderar även krav på skyndsam rapportering av fällda eller påskjutna djur. Det krävs också kontinuerlig kontroll av om tilldelning återstår i jaktområdet.

Vad avser användandet av fångstmedel har denna jaktmetod godkänts vid licensjakt efter lodjur genom Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2010:15 senast ändrad genom NFS 2014:25). De villkor som ställs upp i Naturvårdsverkets föreskrifter för användandet av fångstmedel har tagits in i länsstyrelsens beslut. Naturvårdsverket har även i skrivelse angett vilken typ av fångstredskap som får användas i Sverige. I bilaga till art- och habitatdirektivet anges att fällor som inte har ett selektivt utförande eller inte är till för selektiv användning är förbjudna som jaktmetod. Förvaltningsrätten noterar att Naturvårdsverket angett vissa typer av fångstmedel som godkända vid licensjakt. Länsstyrelsen har även i sitt beslut angett att användandet av fångstmedel ska anmälas innan jakten påbörjas samt förutom övriga villkor ska en exakt platsangivelse i form av koordinater anges. Förvaltningsrätten noterar att det får fästas tilltro till Naturvårdsverkets föreskrifter vad avser användandet av fångstmedel samt att användningen genom de uppställda villkoren får anses uppfylla kraven på selektiv jaktmetod.

Naturskyddsföreningen har anfört att användandet av motorfordon vid jakt och spårning inte är förenligt med art- och habitatdirektivet. Av bilaga till art- och habitatdirektivet anges som förbjuden metod för fångst och dödande användandet av motorfordon i rörelse.

I 24 d § jaktförordningen anges att vid licensjakt får den beslutande myndigheten medge undantag från förbudet i 31 § första stycket jaktlagen (1987:259) att använda motordrivna fordon vid jakt. Av länsstyrelsens beslut anges att motordrivet fordon får användas på befintliga vägnät och befintliga skoterleder för att söka efter lodjursspår i syfte att bestämma lodjurets ungefärliga vistelseplats. Undantaget ger inte rätt att från motordrivet fordon skjuta, spåra, förfölja eller genskjuta djuret. Inte heller ger undantaget rätt att förhindra lodjuret att undkomma eller för att avleda dess uppmärksamhet från den som jagar. Förvaltningsrätten bedömer att den reglering av användandet av motordrivna fordon som bestämts i beslutet inte kan anses strida mot art- och habitatdirektivet och är ett sådant undantag som länsstyrelsen får besluta om.

Jaktkritikerna har anfört att hagelvapen eller klass två vapen inte bör få användas mot lodjur. Förvaltningsrätten konstaterar att dessa vapen är godkända att använda vid jakt efter lodjur enligt Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2002:18). Förvaltningsrätten bedömer att det saknas skäl att frånga Naturvårdsverkets föreskrifter om tillåtna vapen i denna del.

Naturskyddsföreningen har framfört invändningar mot jakttiden som har angetts i beslutet och framfört att all jakt på lodjur under parningstiden är mycket kännbar för artens tillväxt. Förvaltningsrätten konstaterar dock att det av 3 § Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd för länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lo (NFS 2010:15) framgår att länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lo för Norra förvaltningsområdet får gälla perioden från och med den 1 mars till och med den 15 april. Naturskyddsföreningen har också invänt mot användning av hund vid jakten. Av 5 § samma föreskrifter framgår hur hund får användas. Länsstyrelsen har således haft fog för sitt beslut vad avser den beslutade jakttiden och på vilket sätt hund får användas.

Förvaltningsrätten bedömer att beslutet om licensjakt uppfyller kravet om såväl selektivitet som under strängt kontrollerade former.

Slutsats

Förvaltningsrätten finner sammanfattningsvis att länsstyrelsen har grund för sitt beslut om licensjakt då samtliga kriterier för licensjakt bedöms vara uppfyllda. Den beslutade licensjakten bedöms vidare vara proportionerlig i förhållande till de syften som angetts för beslutet och med hänsyn till lodjurstammens storlek och sammansättning. Överklagandena ska därför avslås.

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Detta avgörande kan överklagas. Information om hur man överklagar finns i formulär DV 3109/1C (se bilaga 2).

I avgörandet har även nämndemännen [redacted], [redacted]
och [redacted] deltagit.

Länsstyrelsen
Västerbotten

Beslut

Datum
2017-02-16

Ärendebeteckning
218-1843-2017
Arkivbeteckning

1(35)

Enligt sändlista

Beslut om licensjakt efter lodjur i Västerbottens län 2017

Beslut

Länsstyrelsen Västerbotten beslutar om licensjakt efter högst nio (9) lodjur i Västerbottens län.

Beslutet fattas med stöd av 5 b, 9 b, 18, 23 c, 23 d och 24 d §§ jaktförordningen (1987:905) och Naturvårdsverkets beslut om delegering av rätten att fatta beslut om licensjakt efter lo till samtliga länsstyrelser utom Länsstyrelsen i Gotlands län (dnr. NV-06586-16 av den 29 september 2016). I beslutet beaktas skyddsreglerna i artikel 12 i rådets direktiv (92/43/EEG) om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter och undantagsreglerna beträffande jakt och förvaring av jaktbyte i artikel 16 samma direktiv. I beslutet beaktas också det som sägs i Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2014:25) om ändring i Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2010:15) för länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lo.

Länsstyrelsen beslutar vidare att nedan angivna villkor ska gälla för beslutet. Jakt som inte följer dessa villkor sker utan stöd av beslutet och i strid med fredningsbestämmelserna i 3 § jaktlagen (1987:259). Straffbestämmelserna för jaktbrott finns i 43 och 44 §§ samma lag.

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 59 § jaktförordningen att detta beslut ska gälla utan hinder av att beslutet överklagas. Hur beslutet kan överklagas framgår av Bilaga 1.

Länsstyrelsen beslutar att delgivning av detta beslut ska ske genom kungörelsedelgivning. Beslutet fattas med stöd av 49 § delgivningslagen (2010:1932). Beslutet hålls under överklagandetiden tillgängligt hos Länsstyrelsen Västerbotten, Storgatan 71 B, Umeå och på Länsstyrelsens webbplats, www.lansstyrelsen.se/vasterbotten.

Villkor

1. När får jakten bedrivas?

Jakten får bedrivas från och med den 1 mars 2017 till och med den 15 april 2017 eller den tidigare tidpunkt då jakten i området avlyses.

Länsstyrelsen erinrar om att lodjur enligt 9 § jaktförordningen får jagas bara under tiden från och med en timme före solens uppgång till och med en

timme efter solens nedgång. Under timmen efter solens nedgång får jakten endast bedrivas som vaktjakt eller smygjakt.

2. Var och hur många djur får fällas?

Jakt får bedrivas i två delområden av länet. Kustlandet utgörs av nordöstra och sydöstra älgförvaltningsområdet, dvs. kommunerna Norsjö, Skellefteå, Robertsfors, Vindeln, Umeå, Vännäs, Bjurholm och Nordmaling. Inlandet består av nordvästra, mellersta och sydvästra älgförvaltningsområdet, dvs. Sorsele, Storuman, Vilhelmina, Dorotea, Malå, Lycksele och Åsele kommuner.

Jakten omfattar högst nio lodjur, varav högst fyra djur får fällas i Kustlandet och högst fem lodjur i Inlandet enligt kommunindelning ovan.

3. Vilka djur får fällas?

Lodjur får fällas oavsett djurens kön och ålder. Ungdjur bör dock av jakt-etiska skäl i möjligaste mån fällas före föräldradjur.

4. Jaktmedel m.m.

Hundar

Enligt Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd för länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lodjur får högst två hundar som ställer eller förföljer en och samma lo användas samtidigt. Hundar får inte bytas under jakt på en och samma lo och under en och samma dag.

Fångstredskap

Naturvårdsverket har överlämnat till Länsstyrelsen rätten att besluta om användning av fångstredskap vid licensjakt efter lodjur. Länsstyrelsen beslutar att typgodkända lodjursfällor för levandefångst får användas under licensjakten. Dessa är Lofälla modell Grimsö (L94), Tunnelfälla modell Söderholm (L95), Sinkabirum (L99) och Sinkabirum kombi (L112).

Fällor ska anmälas till Länsstyrelsen av den som avser att bedriva licensjakt med hjälp av fälla. Anmälan ska göras skriftligt med vanlig post (Länsstyrelsen Västerbotten, 901 86 Umeå) eller e-post (vasterboten@lansstyrelsen.se). En sådan anmälan ska ske innan licensjaktens början och den ska vara Länsstyrelsen tillhanda senast den 28 februari 2017. Anmälan ska innehålla namn, adress och telefonnummer av den som avser att bedriva licensjakt med hjälp av fälla, vilken fälltyp det rör sig om, i vilken kommun fällan ska placeras samt en exakt platsangivelse i form av koordinater, med uppgift om använt koordinatsystem. Företrädesvis används något av koordinatsystemen RT90 eller Sweref 99.

Fällor som används ska, vare sig de är gillrade eller inte, märkas med användarens namn, adress och telefonnummer. Denna märkning ska vara väderbeständig. Fällorna ska vittjas minst två gånger per dygn (morgon och kväll). Länsstyrelsen rekommenderar även att fällan förses med en larmanordning som meddelar när fångst har skett så att vittjning kan ske snabbare. Länsstyrelsen erinrar om att det behövs tillstånd om man vill sätta upp

automatiska kameror. Tillsyn kan komma att genomföras av Länsstyrelsens fältpersonal.

Länsstyrelsen erinrar om att lockmedel/doftämnen endast får användas om de är syntetiska, om de är tillverkade av växtextrakt eller om de är framställda i Sverige av material från vilda svenska djur. Delar från vilt från samma eller angränsande kommun får användas. Rester från tamdjur får inte användas och till tamdjur räknas även renar.

Motordrivna fordon

Motordrivet fordon får användas för att på befintligt vägnät och på befintliga skoterleder söka efter lodjursspår. Detta utgör ett undantag enligt 24 d § andra stycket jaktförordningen från förbudet i 31 § jaktlagen att bedriva jakt från motordrivet fortskaffningsmedel. I samband med jakt med stöd av detta beslut får djur sökas från motordrivet fordon som färdas på väg eller skoterled som återfinns på lantmäteriets karta i skala 1:50 000, eller på lantmäteriets karta i skala 1:100 000 i områden där kartor i skala 1:50 000 inte finns. Motordrivet fordon har samma betydelse som i 2 § lagen (2001:559) om vägtrafikdefinitioner. Detta undantag innebär att sökande längs med väg eller skoterled får ske för så kallad ringning av djuren för att fastställa djurets ungefärliga vistelseplats. Undantaget ger inte rätt att från motordrivet fordon skjuta, spåra, förfölja eller genskjuta djuret. Undantaget ger inte heller rätt att nyttja motordrivet fordon för att förhindra att lodjuret kan undkomma eller för att avleda dess uppmärksamhet från den som jagar. Undantaget ger inte heller rätt att med motordrivet fordon söka efter lodjursspår före den 1 mars 2017.

Länsstyrelsen erinrar om att skjutvapen enligt 22 § jaktförordningen inte får medföras vid färd med motordrivet fordon i terräng.

5. Vilka får utföra jakten?

Person som har jakträtt i områden som omfattas av detta beslut har rätt att delta i jakt efter lodjur på det jaktområde där han/hon har jakträtt, under förutsättning att jakträtten omfattar jakt efter lodjur. Jakt får inte bedrivas utan att en ansvarig jaktledare utsetts på förhand vid varje jakttillfälle. Vid ensamjakt är den ensamme jägaren jaktledare.

Den som tänker bedriva licensjakt efter lodjur ska enligt 49 § jaktförordningen registrera sig i Naturvårdsverkets Jägarregister. Det tidigare undantaget att bara jaktledaren behöver vara registrerad för lodjursjakt gäller inte längre.

Anmälan kan göras via

- Naturvårdsverkets talsvar: 0771-18 34 11 (välj djurart och ange personnummer);
- Naturvårdsverkets kundtjänst: 010-698 17 00 (ange personnummer);
- e-post till jagarregistret@naturvardsverket.se (ange personnummer);
- inloggning med Bank-ID på <https://jagarregistret.naturvardsverket.se/>.

6. Lodjursjägarens ansvar

Var och en som jagar lodjur ska hålla sig informerad om hur många djur som återstår av tilldelningen i det område där lodjursjakt bedrivs. Denna information finns att tillgå via Länsstyrelsens telefonsvarare som nås på telefonnummer 010-225 41 15. Den som fäller ett lodjur sedan jakten avslysts kan komma att dömas till ansvar för jaktbrott eller grovt jaktbrott enligt 43 eller 44 §§ jaktlagen om man av oaktsamhet inte hållit sig informerad.

7. Jaktledarens ansvar

I 7 § Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2014:25) om ändring i Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2010:15) för länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lo specificeras jaktledarens ansvarsområden rörande lodjursjakten.

- Jaktledaren ansvarar för att kommunikationsvägarna under jakten säkerställer att villkoren för jakten följs.
- Jaktledaren ska inför varje jakttillfälle och minst en gång varannan timme under pågående jakt hålla sig informerad om hur många djur som återstår av tilldelningen i det område där licensjakt bedrivs.
- Vid jakt med fångstredskap ska jaktledaren kontrollera att lo återstår av tilldelningen innan fångad lo avlivas.
- Jaktledaren ska inför varje jakttillfälle försäkra sig om att en hund som är särskilt tränad i att spåra skadat vilt ska kunna finnas på skottplatsen inom högst två timmar från påskjutningen i enlighet med 17 § andra stycket jaktförordningen.
- Jaktledaren ska före jaktens början informera samtliga jaktdeltagare om villkoren för jakten, kommunikationsbestämmelser, otillåtna skjutriktningar, gränsförhållanden samt om övriga regler som kan behövas för jaktens genomförande. Jaktledaren ska vidare informera om skyldigheten att inneha vapenlicens och giltigt statligt jaktkort.
- Jaktledaren ska informera varje jaktdeltagare om att han eller hon bör vara ansvarsförsäkrad, bör bära röda band eller motsvarande kännetecken under jakten samt att han eller hon årligen före jakten bör ha förvärvat sig om att kulvapnet är inskjutet och att han eller hon har tillräcklig skjutskicklighet för att bedriva jakt efter lo.
- Jaktledaren ska informera varje jaktdeltagare om riskerna för skadskjutning av lodjur, uppmana jaktdeltagarna att vid jakt med kulgevär endast skjuta med stöd och att endast skjuta mot stillastående lodjur med rena sidoskott samt, vid jakt med hagelvapen, inte skjuta på avstånd över 20 meter.
- Jaktledaren ska informera skytten om dennes ansvar att rapportera fälld lo till Länsstyrelsen i enlighet med 5 b § jaktförordningen, att rapportering av fälld lo ska ske snarast och senast inom en timme från den tidpunkt då djuret fällts och att rapportering av påskjuten lo ska ske snarast.

8. Anmälan av fälld eller påskjuten lo

Fälld lo ska anmälas av skytten till Länsstyrelsen *snarast och senast inom en timme* från den tidpunkt då djuret fällts. Anmälan av påskjuten lo ska göras av skytten till Länsstyrelsen *snarast*. Påskjutning definieras i detta beslut enligt följande: *skott har avlossats mot lodjur med avsikt att fälla detta och det kan inte uteslutas att skottet har träffat lodjuret, men lodjuret har inte fällts.*

Anmälan ska ske till telefon 010-225 41 15. Vid anmälan ska följande anges:

1. Namn, adress och telefonnummer till skytten;
2. Namn, adress och telefonnummer till ansvarig jaktledare;
3. När lodjuret fällts eller påskjutits (datum och klockslag);
4. Var lodjuret fällts (jaktområde enligt detta beslut samt koordinater eller plats som går att återfinna på karta 1:100 000);
5. Djurets kön och ålder, om det är möjligt att fastställa;
6. Vilket jaktsätt som användes.

I samband med anmälan om fällt djur informerar Länsstyrelsen om hur det ska förfaras med det fällda djuret. Länsstyrelsens besiktningsman kontaktar skytten angående tidpunkt och plats för besiktningen.

9. Platsundersökning och eftersök av påskjuten lo

Den som påskjutit lo ansvarar tillsammans med jaktledaren för att platsundersökning genomförs för att undersöka om lon är skadad eller inte. De ska säkerställa att spår på skott- och fallplats inte förstörs.

Den som påskjutit lo ansvarar tillsammans med jaktledaren för att eftersök genomförs om inte platsundersökningen eller andra omständigheter visat på att lon är oskadad. Eftersök ska genomföras tills dess:

1. djuret påträffats dött,
2. djuret påträffats skadat och avlivats,
3. vid jakt med kulvapen, kulans anslagsplats eller nedslagsplats från det avlossade skottet är så belägen att den utesluter att djuret skadats, eller
4. djuret inte kan anträffas.

Hundar som används vid eftersök av påskjutna lodjur bör i lämpligaste mån vara särskilt tränade i att spåra lodjur.

Jaktledaren ska på begäran uppvisa skottplatsen för länsstyrelsens besiktningsman. Jaktledaren ska till länsstyrelsens besiktningsman redovisa hur platsundersökning eller eftersök genomförts samt tillsammans med besiktningsmannen dokumentera dessa åtgärder på blankett *Påskjuten lo – platsundersökning och eftersök* (Bilaga 2).

10. Besiktning av fälld lo

Länsstyrelsens besiktningsmän besiktar samtliga fällda lodjur. Besiktningsmannen fyller tillsammans med skytten i blankett *Registrering av fälld lo*

(Bilaga 3) och blankett *Besiktning, provtagning och märkning av fälld lo* (Bilaga 4).

Skytten ska inom ett dygn från det att djuret fällts uppvisa hela det fällda djuret för Länsstyrelsens besiktningsman.

Besiktningsmannen tar vid besiktning ett hudprov (ca 1 x 3 cm) och märker loskinnet med ett mikrochip vid sidan av flåsnittet vid buk eller bröst. Märkningen fungerar som ett bevis på att djuret fällts lagligt, varvid blanketten *Besiktning, provtagning och märkning av fälld lo* (Bilaga 4) ifylls.

Flådd kropp inklusive huvudet sänds till Statens veterinärmedicinska anstalt (SVA) genom besiktningsmannens försorg. Flådd kropp ska om möjligt inte frysas och inre organ får inte tas ur. Del av skinn som är eller kan misstänkas vara angripet av skabb ska också skickas in. Delarna skickas i två försändelser där hudprovet skickas separat och övriga delar skickas tillsammans. I varje försändelse bifogas en kopia av blanketten *Registrering av fälld lo* (Bilaga 3). I försändelsen av djurkroppen ska även bifogas en kopia av blanketten *Besiktning, provtagning och märkning av fälld lo* (Bilaga 4).

Om besiktningsmannen så begär ska skottplats/fallplats omgående uppvisas. Om skytten trots besiktningsmannens begäran inte uppvisar skottplats/fallplats eller om denna inte kan återfinnas eller om skytten vägrar att visa djurkroppen eller att lämna ifrån sig alla proverna, tillfaller hela lodjuret staten. Lodjur alternativt delar av lodjur som inte märks enligt bestämmelserna ovan tillfaller staten.

Ytterligare upplysningar

Aktuell information om återstående tilldelning

Länsstyrelsen tillhandahåller en telefonsvarare med aktuell information om hur många lodjur som fällts och vad som återstår av tilldelningen. Denna telefonsvarare nås via telefonnummer 010-225 41 15. Informationen uppdateras minst en gång per dygn.

Avlysning

Länsstyrelsen avlyser jakten då det totala antalet djur fällts eller påskjutits och avräknats inom länet eller del av länet eller om jakttiden löpt ut. Länsstyrelsen informerar om avlysningen via telefonsvararen som nås via telefonnummer 010-225 41 15.

Avräkning

Länsstyrelsen beslutar huruvida ett påskjutet lodjur ska avräknas från kvoten eller inte. Påskjuten lo avräknas såvida det inte har påvisats genom Länsstyrelsens fältkontroll att djuret är oskadat.

Djur som påskjutits i ett jaktområde och faller i ett annat jaktområde avräknas i det jaktområde där djuret påskjutits.

Fälls lodjur med stöd av andra beslut eller dödas på annat sätt under den tid då licensjakt är tillåten efter lo, så avräknas dessa djur inte licenstilldelningen.

Jakträttshavarens rätt till delar av lodjuret

Under förutsättning att ovan nämnda uppgifter har rapporterats, att samtliga prover har insamlats samt att jakten i övrigt har skett i överensstämmelse med jaktlagstiftning och med villkoren i detta beslut, tillfaller skinnet av det fällda lodjuret jakträttshavaren. Jakträttshavaren får överlåta en fälld lo till annan person.

SVA genomför åldersbestämning av djuret, genom analys av en hörntand, varefter jakträttshavaren, alternativt den som jakträttshavaren har överlåtit kraniet till, kan få kraniet tillbaka mot en avgift. Önskar skytten att få tillbaka kraniet ska det anges särskilt på blanketten *Besiktning, provtagning och märkning av fälld lo* (Bilaga 4). Kraniet märks med mikrochip av SVA.

Försäljning av skinn, kranium m.m.

Kommersiella aktiviteter som annonsering, köp, byte, försäljning av lodjurskinn eller andra delar av lodjur samt kommersiell förevisning av lodjur är förbjudna enligt artikel 8.1 i rådets förordning (EG) 338/97 av den 9 december 1996 om skyddet av arter av vilda djur och växter genom kontroll av handeln med dem. För lodjur skjutna i enlighet med detta beslut kan Jordbruksverket meddela undantag från förbudet genom ett CITES-intyg. CITES-intyget gäller för handel inom EU. För export av lodjur eller produkter av lodjur till länder utanför EU krävs ett särskilt exporttillstånd från Jordbruksverket. Ytterligare information finns på Jordbruksverkets hemsida (www.jordbruksverket.se).

Annan tillämplig lagstiftning

Länsstyrelsen erinrar om bestämmelserna i 27 § jaktlagen avseende grundreglerna för jaktens bedrivande och om vad som sägs i 31 § samma lag om användning av motordrivna forskaffningsmedel. Länsstyrelsen hänvisar också till de inskränkningar som görs i 9 § jaktförordningen gällande jakttiden och till vad som sägs i bilaga 5 samma förordning om förbjudna medel och metoder för fångst och dödande. I 11 § Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2002:18) om jakt och statens vilt finns regler avseende godkända kulgevär. I 16 § samma föreskrifter framgår vilken ammunition som är godkänd vid jakt efter lo.

Rekommendationer

För att undvika skadeskjutningar av lo rekommenderar Länsstyrelsen att jägare som avser att delta i lodjursjakt övningsskjuter på lodjursfigur.

Länsstyrelsens motiv för beslutet

Skäl för licensjakt

Enligt svensk jaktlagstiftning ska eventuella problem och skador som förorsakas av jaktbart vilt i första hand regleras genom jakt. I propositionen *En ny rovdjursförvaltning* (prop. 2008/09:210) skriver regeringen att jakt kan hålla rovdjursstammar på en nivå som inte leder till oacceptabla förhållanden mellan människa och rovdjur. En välreglerad jakt kan vara ett sätt att minska rovdjurs påverkan på bytesdjur, att bibehålla deras skygghet för människor, att stärka lokalbefolkningens delaktighet i rovdjursförvaltningen och att öka acceptansen för rovdjur.

Regeringen skriver vidare att den normala jakt- och beskattningsformen för lodjursstammen bör vara en noga reglerad licensjakt i de län som har stabila lodjursstammar. Lodjursförvaltning ska bedrivas på ett adaptivt sätt med bl.a. årlig utvärdering. Detta innebär bland annat att lostammen bör förvaltas genom licensjakt och inte skyddsjakt även i län med renskötsel.

I propositionen *En hållbar rovdjurspolitik* (prop. 2012/13:191) bedömer regeringen att samtliga rovdjursarter i Sverige har uppnått gynnsam bevarandestatus och menar att Naturvårdsverkets möjlighet till delegering av rätten att besluta om licensjakt till länsstyrelserna bör utökas. Regeringen menar att det är viktigt att det i län där miniminivån för en rovdjursart överskrids ges utrymme för en adaptiv ekosystembaserad förvaltning av denna art, så att hänsyn kan tas till bl.a. vikande populationer av bytesdjur och socioekonomiska faktorer.

I den nationella förvaltningsplanen för lodjur bedömer Naturvårdsverket att licensjakt är en effektiv, kontrollerbar och hållbar del av en aktiv lodjursförvaltning om den sker i begränsad omfattning. Licensjakt kan tillsammans med andra åtgärder såsom bidrag och ersättningar för skador samt samråd och information, bidra till att minska konflikter mellan människa och lodjur. När inventeringar visar att stammen ligger över det nationella referensvärdet kan licensjakt utgöra en av flera åtgärder i förvaltningen för att minska risken för socioekonomiska konsekvenser.

Large Carnivore Initiative for Europe (LCIE) har på EU-kommissionens uppdrag tagit fram riktlinjer för förvaltning av rovdjur på populationsnivå¹. Riktlinjerna antogs av kommissionen 2008 och de kan enligt kommissionens bedömning ligga till grund för inriktningen av rovdjursförvaltningen inom EU. I riktlinjerna anges bland annat följande:

From a conservation point of view there is no principle reason why large carnivore populations cannot tolerate some levels of lethal control or be managed under the same type of harvest system as wild ungulates or game birds, provided that the harvest is well managed. Proper management in this case requires effective monitoring of the population size, the setting of

¹ Linell m.fl. 2008. Guidelines for Population Level Management Plans for Large Carnivores in Europe. A Large Carnivore Initiative for Europe report prepared for the European Commission (contract 070501/2005/424162/MAR/B2).

appropriate quotas and hunting seasons, and careful enforcement of these regulations.

Högsta förvaltningsdomstolen² har funnit att det är möjligt att tillåta jakt med stöd av undantagsreglerna i artikel 16.1 e i Art- och habitatdirektivet. Baserat på detta har Förvaltningsrätten i Luleå³ funnit att det är möjligt att besluta om licensjakt även på lodjur om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. I ovan nämnda beslut har Högsta förvaltningsdomstolen anförat att det vid bl.a. jaktbeslut måste tas hänsyn, förutom till artskyddet, även till andra intressen. Enligt artikel 2.3 i art- och habitatdirektivet är sådana intressen ekonomiska, sociala och kulturella behov samt regionala och sociala särdrag.

Juridiska förutsättningar för licensjakt efter lodjur

Art- och habitatdirektivet förbjuder avsiktligt dödande av bland annat lodjur. De möjligheter till undantag från förbudet som direktivet medger genomförs med motsvarande bestämmelser i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905). I 23 c § jaktförordningen regleras förutsättningarna för licensjakt efter stora rovdjur. Om det inte finns någon annan lämplig lösning och om det inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde får beslut om jakt meddelas. Jakten måste också vara lämplig med hänsyn till stammarnas storlek och sammansättning och ske selektivt och under strängt kontrollerade former.

Bestämmelsen motsvarar Art- och habitatdirektivets artikel 16.1.e. Artikeln stadgar att om det inte finns någon annan lämplig lösning och om det inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde, får beslut om undantag från fredning meddelas. Ytterligare förutsättningar är att undantaget tillåts under strängt kontrollerade förhållanden, selektivt och i begränsad omfattning. Undantaget får enbart röra vissa exemplar av arten i en begränsad mängd, som fastställs av de behöriga nationella myndigheterna.

Enligt 23 d § jaktförordningen får Naturvårdsverket besluta om licensjakt efter lodjur. Enligt 24 a § i samma förordning får Naturvårdsverket delegera rätten att besluta om licensjakt efter lodjur till länsstyrelser. Förutsättning för en sådan delegering är att antalet föryngringar i rovdjursförvaltningsområdet överstiger den fastställda miniminivån för området.

Enligt Kammarrätten i Stockholm⁴ är det nödvändigt att det i beslut om undantag från bestämmelserna i artikel 16.1 i Art- och habitatdirektivet anges ett syfte när insamling av djur ska ske, i det här fallet genom licensjakt. Syftet ska vara acceptabelt och undantaget ska vara ändamålsenligt och proportionerligt.

² Dom i mål 2406-2408-16 och 2628-2630-16, meddelad den 30 december 2016

³ Dom i mål 2703-16, meddelad den 9 februari 2017

⁴ Dom i mål nr 3273-13, meddelad den 14 november 2014

Licensjaktens syften

Förvaltning av rovdjur är en mångfacetterad verksamhet. I renskötselområdet upptas en stor del av verksamheten av arbetet med rennäringens problem med rovdjur. Det finns en rad olika åtgärder som kan tillämpas för att minska rovdjursproblem inom rennäringen. Beroende på problembild samt de tidsmässiga och rumsliga förutsättningarna är olika åtgärder lämpliga för detta i olika sammanhang. På en småskalig nivå är skyddsjakt och ibland andra åtgärder än jakt möjliga att tillämpa. På en storskalig nivå är det licensjakten som är den lämpligaste åtgärden. Licensjakt, det vill säga en populationsreglerande jakt i syfte att anpassa stammens täthet, storlek och tillväxt, är en viktig och grundläggande komponent i förvaltningen av lodjur och björn i Västerbotten.

Övergripande syften med licensjakt efter lodjur är att bidra till att nå riksdagens målsättning om maximalt 10 procents förluster inom rennäringen på grund av rovdjurspredation; att bidra till gynnsamma psykosociala förutsättningar för renskötarna; att minska de negativa och öka de positiva socioekonomiska effekterna av rovdjursförekomst; samt att bidra till att rovdjuren och rovdjursförvaltningen upplevs som legitima av befolkningen i länet och i landet.

Mer specifika syften med licensjakten är att följa det beslut om målsättningar för lodjursstammen som Viltförvaltningsdelegationen i Västerbotten har tagit (dnr. 511-5851-2015): det ska årligen finnas 23 föryngringar av lodjur i länet, men stammen får fluktuera mellan 14 och 32 föryngringar per år. Licensjakten syftar också till att nå länets målsättningar för problembildens omfattning inom rennäringen (maximalt 10 procents förluster på grund av rovdjurspredation inom länets samebyar), att frigöra utrymme för förekomst av järv (som är en prioriterad art för rovdjursförvaltningen i Västerbotten), samt att bidra till att lodjuren betraktas som resurs snarare än skadedjur av länets befolkning.

Den bärande tanken med rovdjursförvaltningen i renskötselområdet är att skadorna för renskötelsen ska begränsas så att de hamnar under den av riksdagen antagna toleransnivån. Detta ska ske på ett sätt som har så små konsekvenser för rovdjursstammarna som möjligt. Ett led i denna strävan är Länsstyrelsens fastställande av förvaltningsmål och förvaltningsintervall för lodjursstammen. Förvaltningsmålet har formulerats på så sätt att det definierar det lägsta antalet lodjur som är möjligt i länet utan att miniminivån för arten riskerar att underskridas, givet den observerade naturliga variationen i stammens storlek. Licensjakt kan användas för att reglera lodjurens antal, utbredning, täthet och tillväxt som ett långsiktigt förebyggande verktyg för att nå de uppsatta förvaltningsmålen.

Ett syfte med licensjakten efter lodjur i Västerbottens län är att minska de skador som lodjuren förorsakar inom rennäringen. Att rovdjuren förorsakar allvarlig skada inom rennäringen har visats i olika sammanhang⁵. Inom ra-

⁵ T.ex. Hobbs m.fl. 2012. Native predators reduce harvest of reindeer by Sami pastoralists. - Ecological Applications 22:1640–1654.

men av ett regeringsuppdrag har Sametinget och Naturvårdsverket sammanställt förlustsiffror och bedömt olika rovdjursarters påverkan på rennäringen⁶. Kunskapen om rovdjursskador inom rennäringen har legat till grund för regeringens förslag om en toleransnivå på 10 procent som även beslutats av riksdagen.

Licensjakten är ändamålsenlig

Enligt Kammarrätten i Stockholm⁷ är det nödvändigt att det finns ett syfte angivet i ett beslut om undantag från fredningsbestämmelserna. Undantaget behöver också vara ändamålsenligt och proportionerligt.

Ett övergripande syfte med jakten är att minska lodjurens socioekonomiska och psykosociala påverkan på rennäringen. Denna påverkan består av två delar – den skada som lodjuren gör genom att äta renar och den oro som lodjuren sprider bland renskötarna genom sin närvaro och den risk för angrepp på renar som detta medför⁸. Båda dessa delar kan åtgärdas genom att man hindrar lodjuren från att komma åt renarna. Under kort tid och i små områden kan detta göras med förebyggande åtgärder som t.ex. stängsling, bevakning, utfodring eller flytt av renhjordar med mera. Sådana insatser är dock inte möjliga att genomföra på en skala som omfattar ett helt län eller en hel lodjurspopulation och på lång sikt, eftersom åtgärderna på denna skala är alltför resurskrävande, skulle påverka den traditionella renskötseln negativt och skulle riskera att ha en negativ miljöpåverkan. Dessutom behöver lodjuren som finns i norra Sverige renar som föda, för att kunna bibehålla en livskraftig population.

Man kan även hindra lodjuren från att komma åt renar genom att avlägsna lodjuren. Detta kan göras genom att flytta lodjuren eller genom att avliva dem. Att flytta vilda rovdjur är en åtgärd som är tveksam ur djuretiskt perspektiv eftersom fångst, hantering, transport och utsättning påverkar djuren kraftigt och ökar deras mortalitet⁹. Dessutom är det svårt att hitta områden där befolkningen accepterar utsättning av rovdjur och speciellt av sådana individer som tidigare har betraktats som problematiska.

Att avliva lodjur kan göras främst genom skyddsjakt eller licensjakt. Jaktförordningens 28 § är svår att använda inom rennäringen, eftersom angrepp av rovdjur på renar sällan observeras av personer som är beväpnade.

Skyddsjakt är administrativt omfattande, den är vanligtvis händelsestyrd (dvs. inte planerad i förväg), den är oftast kostsam, den kan vara kontroversiell, och den har en effekt bara på kort sikt och inom ett begränsat område. Dessutom exkluderar skyddsjakten oftast den icke renskötande lokalbefolk-

⁶ Sametinget och Naturvårdsverket 2013. Förvaltningsverktyg för förekomst av stora rovdjur baserat på en toleransnivå för rennäringen. Redovisning av ett regeringsuppdrag. – Rapport 6555, Naturvårdsverket.

⁷ Dom i mål nr. 3273-13, meddelad den 14 november 2014.

⁸ Jämför redogörelsen för vargens påverkan på rennäringen: Naturvårdsverket 2015. Analys och redovisning av hur socioekonomin påverkas av en vargpopulation som har gynnsam bevarandestatus i Sverige. – Skrivelse regeringsuppdrag att utreda gynnsam bevarandestatus för varg (M2015/1573/Nm), NV-02945-15.

⁹ Jämför erfarenheterna från flytt av varg i Sverige och från flytt av problembjörnar i USA.

ningen och minskar dess möjligheter till att nyttja lodjuren som resurs, då djuren som fålls vid skyddsjakt vanligtvis tillfaller staten.

Licensjakt däremot är en väl grundad och planerad förvaltningsinsats och inkluderande företeelse där rennäring och lokalbefolkning kan samverka till ömsesidig nytta, där lodjuren kan vara en uppskattad resurs istället för skadedjur, och där den socioekonomiska och psykosociala påverkan på rennäringen minskar samtidigt som jakten kan generera inkomster för befolkningen i länet. Därmed förväntas acceptansen för lodjuren men också för rovdjursförvaltningen att öka.

Allvarlig skada

Länsstyrelsen påbörjade redan 2009 ett arbete där rovdjursproblematiken i varje enskilt sameby diskuteras och kartläggs i detalj. Arbetet sker i form av en strukturerad samrådsprocess och bygger på att Länsstyrelsen och samebyarna i samråd och utifrån ett adaptivt förhållningssätt fastställer hur man lokalt kan upprätthålla en hållbar renskötsel och bidra till en gynnsam bevarandestatus för rovdjuren. Tillvägagångssättet har senare formaliserats och utvidgats av regeringen¹⁰, Sametinget och Naturvårdsverket¹¹. På grund av detta arbete har Länsstyrelsen idag bra kvalitativa kunskaper om rovdjurskador i samebyarna, men kvantifieringen av skadebilden är av olika anledningar fortfarande svår.

På nationell nivå har lodjurens predation på ren uppskattats totalt till mellan 10 000 och 50 000 dödade renar per år¹². Enligt teoretiska beräkningar minskar varje familjegrupp av lodjur det möjliga slaktuttaget ur renhjorden med cirka 100 renar per år¹³.

Enligt Sametingets och Naturvårdsverkets sammanställningar ligger många samebyar på förlustsiffror långt över 10 procent, men skillnaderna mellan samebyarna kan vara stora. Att ta fram konkreta siffror för varje sameby har visat sig vara ganska komplicerat, i och med att väder och vind styr hur bra samlingen av renar fungerar och därmed hur tillförlitliga inräknade siffror är. Det finns idag ingen enkel metod för att mäta predationstakten på små renkalvar mellan födseln och kalvmärkningen och det har visat sig vara svårt att införa metoder för bokföring av renarnas kön vid slakt.

Sammantaget gör detta att Länsstyrelsen idag inte har bra och kvantitativa siffror på vilka skador lodjuren förorsakar inom varje sameby i länet. Inom ramen för toleransnivåarbetet har hittills kalvförlusterna i tre av Västerbottens sju samebyar beräknats. I dessa tre samebyar har förlustnivåerna på

¹⁰ Regeringsuppdrag Jo2010/2752 till Sametinget av den 16 september 2010.

¹¹ Sametinget och Naturvårdsverket 2013. Förvaltningsverktyg för förekomst av stora rovdjur baserat på en toleransnivå för rennäringen. Redovisning av ett regeringsuppdrag. – Rapport 6555, Naturvårdsverket

¹² Sametinget och Naturvårdsverket 2013. Förvaltningsverktyg för förekomst av stora rovdjur baserat på en toleransnivå för rennäringen. Redovisning av ett regeringsuppdrag. – Rapport 6555, Naturvårdsverket.

¹³ Hobbs m.fl. 2012. Native predators reduce harvest of reindeer by Sami pastoralists. - Ecological Applications 22:1640–1654.

grund av samtliga rovdjur beräknats till cirka 25 procent, minst 25 procent samt minst 28 procent. För resterande samebyar finns ännu inga motsvarande beräkningar tillgängliga.

Å andra sidan har regelbundna möten inom ramen av arbetet med förvaltningsverktyget mellan Länsstyrelsen och samebyarna fört med sig en omfattande kvalitativ kunskap om vilka problem lodjuren förorsakar, med avseende både på företagsekonomiska, socioekonomiska och psykosociala effekter och på frågor rörande den upplevda legitimiteten av rovdjursförvaltningen. Detta för med sig att Länsstyrelsen kan mäta problembildens omfattning på ett relativt tillförlitligt sätt, även om skadebilden inte exakt kan beskrivas i termer av antal döda renar eller kronor och ören. En uppföljning av problembilden görs vid de regelbundna mötena mellan Länsstyrelsen och varje enskild sameby.

Förutom att åtgärda företagsekonomiska effekter av lodjurspredation är ett ytterligare syfte med licensjakten att minska den negativa socioekonomiska och psykosociala påverkan som rovdjuren kan ha inom rennäringen. Utifrån ingående diskussioner i ämnet som har genomförts i Västerbottens Viltförvaltningsdelegation konstaterar Länsstyrelsen att licensjakten har en positiv socioekonomisk effekt också utanför rennäringen.

Skyddsjakt inget alternativ

Skyddsjakt är inget lämpligt alternativ till licensjakt. Vid skyddsjakt ska problematiska individer avlägsnas snabbt och effektivt. Ofta involveras ett fåtal personer och det tillämpas metoder som vid vanlig jakt inte är tillåtna. De fällda djuren omhändertas vanligtvis av myndigheterna. Rovdjuren får en karaktär av skadedjur och kostnaderna för samebyn kan bli höga. Jakten får oftast bedrivas på annans jaktområde och med metoder som kan upplevas som osportsliga, vilket kan öka motsättningar mellan ortsbefolkning och samebyn. Såvida inte skyddsjakterna genomförs i stort antal så har dessa svårt att ha en populationsreglerande effekt.

Vid licensjakt har många personer möjlighet att jaga och det finns ett stort intresse för jakt efter rovdjur i Västerbottens län. Jakten bedrivs med traditionella metoder och har acceptans i stora delar av befolkningen. I viss mån finns det möjlighet att sälja jaktupplevelser till betalande gäster (som med alla annan licensjakt). Skytten får behålla det fällda djuret (när det gäller björn) eller delar av det (när det gäller lo), vilka sedan kan säljas vidare. Sammanlagt gör detta att lodjuren betraktas som resurs, attityderna är relativt positiva gentemot arten och det finns en acceptans för artens förekomst och förvaltning bland länets befolkning¹⁴.

Ingen annan lämplig lösning

Alternativa metoder till jakt diskuteras vid varje beslut om skydds- eller licensjakt efter rovdjur som tas av myndigheterna. Det finns sammanställ-

¹⁴ Sandström m.fl. 2014. Attityder till rovdjur och rovdjursförvaltning. – Rapport 2014:1, Umeå universitet och SLU.

ningar¹⁵ för detta och även genomförda tester¹⁶ av olika metoder. I vissa lägen kan alternativa metoder till jakt vara en annan lämplig lösning, men detta gäller i de fall där problembilden är konkret och väl avgränsad i tid och rum. Där kan samling av renhjorden, utökad bevakning, utfodring, tillfällig stängsling, flytt av renar till alternativa betesmarker, flytt med lastbil istället för till fots med mera vara framgångsrika. De flesta metoderna är mycket kostsamma och det är vanligtvis svårt för samebyn att hitta finansiering för sådana åtgärder, vilket försvårar deras tillämpning.

När det gäller stora områden och långa tidsperioder är de flesta alternativa åtgärderna omöjliga att använda. Renarna rör sig i enlighet med sin natur i årstidsbundna vandringar över enorma områden. Väder och vind gör att denna dynamik ser lite olika ut från år till år. Den stora rumsliga skalan gör att byggnadstekniska lösningar får anses vara omöjliga att realisera på sameby- eller länsnivå, det går helt enkelt inte att bygga tillräckligt många anläggningar och dessutom sätta dem på rätt plats, eftersom de rätta platserna kan variera från år till år.

Den långa tidsskalan gör att arbetsintensiva metoder skulle medföra enorma kostnader. En alltför stor påverkan på renarnas naturliga beteende skulle innebära att rennäringen förlorar sin extensiva och uthålliga karaktär och att renskötselns möjligheter minskar att vara en viktig traditionsbärare i samebarnas samhälle.

Länsstyrelsen och samebyarna har i samverkan identifierat och avgränsat problemområden, där problembilden kan hanteras på andra sätt än genom licensjakt. I länet som helhet är dock licensjakt den enda metoden som kan användas för att hålla lodjursstammen på en nivå som motsvarar målsättningarna för stammen i länet, vilka i sin tur ska bidra till att uppnå de mål som riksdag och regering har satt upp rörande toleransnivå med mera. Utan licensjakt ökar lodjursstammen, vilket ökar behovet av skyddsjakt, med höga kostnader, minskad acceptans och en möjlig ökning av motsättningar mellan rennäringen och ortsbefolkningen som följd (se ovan). Även den illegala jakten på lodjur kan tänkas öka, och enligt populationsmodeller orsakar den redan idag en dödlighet av 15-20 % bland lodjuren i norra rovdjursförvaltningsområdet¹⁷. Länsstyrelsens strävan är att minska denna illegala jakt.

Selektivitet

Licensjakten inriktar sig generellt på de lodjur respektive de områden som är mest problematiska för rennäringen och där andra lämpliga lösningar inte går eller är mycket svåra att tillämpa. På grund av den rådande betessituationen med brist på snö och is på marken är renhjordarna i stora delar av lä-

¹⁵ T.ex. Sametinget & Naturvårdsverket 2013. Förvaltningsverktyg för förekomst av stora rovdjur baserat på en toleransnivå för rennäringen. Redovisning av ett regeringsuppdrag. – Rapport 6555, Naturvårdsverket.

¹⁶ T.ex. Karlsson m.fl. 2012. Björnpredation på ren och potentiella effekter av tre förebyggande åtgärder. – Rapport från Viltskadecenter 2012:6.

¹⁷ Andrén, H. 2016. Prognoser för lodjurspopulationen 2017 och 2018 i Sverige vid olika beskattningsnivåer. – Rapport till Naturvårdsverket, version 2016-11-30.

net för närvarande mycket känsliga för störningar som orsakas av rovdjur. Detta gäller både vintergrupper som är kvar i Västerbottens inland och vintergrupper som befinner sig i kustlandet. Därför är en hårt styrt zonindelning av lodjursjakten svårt att genomföra i år, men Länsstyrelsen tillämpar två olika jaktzoner för att få till stånd en bättre styrning.

Jakten får bedrivas med skjutvapen och Länsstyrelsen rekommenderar att ungdjur fälls före föräldradjur, vilket medför en ökad selektivitet. Jakten får även bedrivas med fälla, vilket generellt ger möjligheten att frisläppa vissa djur efter fångst istället för att avliva dem. Jakten får dessutom endast bedrivas under viss tid. Länsstyrelsen menar att jakten därmed når den graden av selektivitet som är möjlig att åstadkomma inom licensjakten.

Strikt kontrollerade former

Beslutet innehåller såväl tidsmässiga som geografiska avgränsningar och beslutet har förenats med en rad villkor. Den som vill delta i licensjakt efter lodjur ska registrera sig i Naturvårdsverkets jägarregister. Jägarna ska hålla sig informerade om återstående tilldelning och anmäla fällda och påskjutna lodjur till Länsstyrelsen. Jaktledaren har ett uttalat och omfattande ansvar vid jakten. Länsstyrelsen besiktigar de fällda djuren och kan besöka skottplatser. Skinn och kranier märks med mikrochip. De fällda lodjurens fladda kroppar lämnas in till Statens veterinärmedicinska anstalt, där obduktion sker och där åldersbestämning genomförs. Länsstyrelsen menar att dessa åtgärder säkerställer att jakten sker under strikt kontrollerade former.

Begränsad omfattning

EU-kommissionen har år 2002 uttalat sig över det antal lodjur som skulle kunna jagas i Lettland med stöd av artikel 16.1. e i Art- och habitatdirektivet under en jaktsäsong. Av en population om 600-650 individer före jakt ansåg kommissionen att ett uttag av 50 individer, motsvarande 7,7 – 8,3 procent av populationen, utgör en tillräckligt begränsad mängd och därmed är i överensstämmelse med direktivet. Detta under förutsättning att staten har antagit en förvaltningsplan för arten som har beaktats inför jakten samt att jakten inte försvårar upprätthållandet av den gynnsamma bevarandestatusen för arten.

Licensjakt efter lodjur bedöms både i den nationella och i den regionala förvaltningsplanen för arten som lämplig åtgärd som är en effektiv och hållbar del av en aktiv lodjursförvaltning om den genomförs i begränsad omfattning.

Ett licensjaksuttag av 9 djur ur en population som beräknas uppgå till cirka 132 individer (se nedan) motsvarar cirka 7 procent av djuren. Därmed ligger uttaget inom ramen av den omfattning som EU-kommissionen tidigare har godkänt för Lettlands del. Länsstyrelsen har följt lodjursstammens dynamik i länet under 21 års tid och menar att det vissa år dock kan behövas större uttag för att licensjakten ska kunna ha sin populationsreglerande effekt på lodjursstammen.

Antalet lodjur som får fällas

Enligt en nyligen publicerad rapport¹⁸ från Lodjursprojektet är tillväxttakten i norra rovdjursförvaltningsområdet för närvarande mycket låg och tillväxten uppgår bara till något enstaka procent. I en ytterligare rapport till Länsstyrelsen¹⁹ beräknades antalet familjegrupper som konstateras vid 2017 års inventering ligga vid cirka 20 stycken (95 % CI: 12-34 grupper) i Västerbotten, givet ett jaktuttag på 15 djur under 2016. I själva verket uppgick den kända, av människan förorsakade dödligheten bland lodjuren till 14 djur detta år. Enligt preliminära resultat från den pågående lodjursinventeringen uppgår antalet konstaterade familjegrupper hittills till 23,5 och det förväntas tillkomma ytterligare någon eller några få grupper innan inventeringen avslutas. Lodjursprojektets beräkningar ger således något konservativa resultat. Den realiserade minskningen av antalet familjegrupper mellan 2016 (27,5 familjegrupper) och 2017 är preliminärt cirka 50 % lägre än prognosticerat.

Det finns en viss osäkerhet när det gäller beräkningen av det aktuella antalet individer i lodjursstammen, när utgångspunkten är antalet konstaterade familjegrupper. För att fånga upp denna osäkerhet använder Länsstyrelsen medelvärde av de tre senaste inventeringssäsongerna (2015-2017) för att beräkna antalet individer. Beräkningen resulterar i en population i länet som uppgår till 123-141 lodjur, med ett medelvärde på 132 djur.

Inom ramen av ett examensarbete²⁰ undersöktes vilka faktorer som påverkar lodjurens dynamik i Västerbotten. Det konstaterades bland annat att jakten på vuxna lodjurshonor har en stor betydelse och att uttag av mer än 10 procent av de vuxna honorna leder till en minskning av populationen. Länsstyrelsens statistik angående de senaste 21 års lodjursjakt i Västerbotten visar att det i genomsnitt finns 17 procent vuxna honor bland de fällda djuren, men att andelen är mycket variabel från år till år. Siffrorna gör det möjligt att beräkna ett maximalt antal djur som kan tas ut ur populationen, när man inte vill riskera att fler än 10 procent av de vuxna honorna fälls i genomsnitt.

Lämplig jakt med hänsyn till nuvarande lodjursstam

Enligt jaktförordningen ska jakten vara lämplig med hänsyn till lodjursstammens storlek och sammansättning. Den analys av lostammens dynamik i länet som genomfördes vid Umeå universitet indikerar att ett uttag av maximalt 10 procent av de vuxna honorna är långsiktigt hållbart. Enligt Länsstyrelsens sammanställning av resultat från tidigare års lodjursjakt är andelen vuxna honor bland de fällda lodjuren cirka 17 procent i genomsnitt. Enligt teoretiska beräkningar finns det under perioden 2015-2017 i genomsnitt cirka 22 vuxna honor i länet. Tio procent av dessa honor motsvarar två djur.

¹⁸ Andrén, H. 2016. Prognoser för lodjurspopulationen 2017 och 2018 i Sverige vid olika beskattningsnivåer. – Rapport till Naturvårdsverket, version 2016-11-30.

¹⁹ Andrén, H. 2016. Prognoser för lodjurspopulationen i Västerbottens län 2017. – Rapport till Länsstyrelsen Västerbotten.

²⁰ Strömbom, R. 2015. The dynamics of the Eurasian lynx population in the county Västerbotten. - Examensarbete, Umeå universitet.

Detta innebär att inte fler än två vuxna honor bör tas ut ur populationen, om vi vill hålla lodjursstammen på samma nivå. Ett uttag av totalt 12 djur innebär att det sannolikt fälls två vuxna honor, enligt den genomsnittliga andelen av vuxna honor bland de fällda djuren som har observerats under tidigare år.

Lodjursstammen ligger enligt årets preliminära inventeringsresultat för närvarande nära förvaltningsmålet på 23 föryngringar. Målet med jakten är således bland annat att hålla stammen på denna nivå. Länsstyrelsen bedömer därför att ett uttag av 12 djur är lämpligt. I och med att två djur redan har fällts under skyddsjakt och att det är sannolikt att ytterligare ett djur fälls vid en beviljad skyddsjakt så återstår nio lodjur för licensjakten. Dessa siffror motsvarar 9,1 respektive 6,8 procent av det beräknade genomsnittliga antalet lodjur i Västerbotten de tre senaste åren.

Länsstyrelsen bedömer att lodjursstammen med detta uttag kan hållas nära förvaltningsmålet, att populationen inte riskerar att hamna under miniminivån för länet och att det även finns utrymme för skyddsjakt efter ytterligare djur om sådan skulle bli nödvändig framöver.

Gynnsam bevarandestatus

Enligt Naturvårdsverket är referensvärdet för populationsstorleken hos lodjur 870 individer i Sverige och livsmiljön för lodjuren har bra kvalitet, samtidigt som framtidsutsikterna är bra och bevarandestatusen är gynnsam. Inventeringssäsong 2015/2016 dokumenterades 221,5 familjegrupper av lodjur i Sverige, vilka motsvarar en population på ungefär 1314 djur²¹.

Enligt Viltskadecenters sammanställning konstaterades 112 familjegrupper av lodjur i norra rovdjursförvaltningsområdet säsong 2015/2016. Enligt preliminära resultat från pågående inventeringssäsong (2016/2017) i Rovbase har hittills cirka 87 familjegrupper rapporterats i norra området, motsvarande cirka 535 djur. Den av Naturvårdsverket fastställda miniminivån för norra rovdjursförvaltningsområdet är 66,5 föryngringar, dvs. familjegrupper, per år.

Inte alla län i norra rovdjursförvaltningsområdet har ännu beslutat om licensjakt efter lodjur. Tilldelningen uppgår hittills till 17 djur (Västerbotten nio, Norrbotten åtta). Jämtland har inte tagit något beslut ännu, och Väster-norrland överväger att inte ta något beslut alls. I Västerbottens län är miniminivån 13,5 föryngringar och nedre förvaltningsgränsen 14 föryngringar, motsvarande ca 86 djur. En minskning av nuvarande lodjurspopulation på cirka 132 djur med 12 djur äventyrar således lodjurens gynnsamma bevarandestatus varken i länet eller i rovdjursförvaltningsområdet.

Områdesindelning

Länsstyrelsen använder sig återigen av älgförvaltningsområdena för att dela in länet i zoner för licensjakt efter lodjur. Länsstyrelsen bedömer dock att

²¹ Tovmo, M., Zetterberg, A., Brøseth, H., Andrén, H. 2016. Bestandsovervakning av gaupe i 2016. Inventering av lodjur 2016. Bestandsstatus for store rovdyr i Skandinavien. Bestandsstatus för stora rovdjur i Skandinavien. Nr 2 2016.

det inte finns någon nödvändighet att dela in länet i fem olika jaktzoner, eftersom det inte finns något behov av att styra jakten så hårt.

Områdesindelning under jakten ska följa lodjursstammens utbredning i länet och göra det möjligt att styra jakten till de områden där problembilden kring lodjuren förväntas vara svårast, främst med avseende på rennäringen. Områdesindelning kan också omvänt användas för att minska jakttrycket i områden där målet för lodjursstammen är en ökning.

Lodjursstammen ska dock för närvarande inte öka ytterligare, utan den ska hållas på ungefär samma nivå framöver. På grund av den rådande betessituationen med brist på snö och is på marken är renhjordarna i stora delar av länet för närvarande mycket känsliga för störningar som orsakas av rovdjur. Detta gäller både vintergrupper som är kvar i Västerbottens inland och vintergrupper som befinner sig i kustlandet.

Länsstyrelsen menar att en indelning av länet i två zoner, där jakt får bedrivas i båda, är ändamålsenligt vid årets licensjakt. De båda jaktzonerna är kustlandet (nordöstra och sydöstra älgförvaltningsområdet) och inlandet (nordvästra, mellersta och sydvästra älgförvaltningsområdet).

Hundanvändning

Under senare år har det utvecklats jaktmetoder där det används ett flertal drivande hundar vid jakt, framför allt på björn men även på lodjur. Användandet av "koppel" där ett flertal hundar släpps för att på plats ställa eller driva fram djuret skiljer sig starkt från den i Sverige traditionella hundjakten med en eller maximalt två hundar. En jakt med få hundar, vilket sätts som villkor i detta beslut, är att föredra ur ett etiskt perspektiv. Enligt 27 § jaktlagen ska jakt bedrivas på så sätt att viltet inte utsätts för onödigt lidande.

Fångstredskap

Länsstyrelsen tillåter användning av fällor under licensjakten, i och med att Naturvårdsverket har öppnat för denna möjlighet igen från och med licensjakten 2015 och eftersom det finns en viss efterfrågan för denna jaktform, som också tillåts i andra delar av norra rovdjursförvaltningsområdet. Länsstyrelsen beslutar om villkor som är något striktare än Naturvårdsverkets när det gäller anmälan av fällplacering och antalet vittjningar per dygn.

Länsstyrelsen bedömer att en exakt platsangivelse är nödvändig för att underlätta tillsyn av fällor och besiktning av fällfångade lodjur och för att följa upp rapporter från allmänheten om förekomst av illegala fällor. Fällorna bör vittjas minst två gånger per dygn, för att förkorta vistelsetiden i fällan för djur som har fångats. Länsstyrelsen bedömer att det finns ett samband mellan vistelsetiden och risken för att det fångade djuret ådrar sig skador. Skador på fällfångade lodjur har diskuterats som ett djuretiskt problem.

Det finns ett omfattande regelverk när det gäller utfodring av vilda djur. Detta regelverk behöver beaktas när lodjur ska lockas till en fälla med hjälp av djurdelar eller lockmedel/doftämnen.

Inkomna förslag

Inga skriftliga förslag har kommit in till Länsstyrelsen inför licensjakten.

Länsstyrelsens samlade bedömning

Den av Länsstyrelsen beslutade licensjakten efter lodjur håller sig inom ramarna för Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd om länsstyrelsens beslut om licensjakt efter lo och Naturvårdsverkets delegeringsbeslut, följer intentionerna i den regionala förvaltningen av arten och tar även hänsyn till de nationella målen för lodjursstammen.

Som tidigare år baserar Länsstyrelsen även i år sitt ställningstagande delvis på preliminära resultat från årets pågående inventering av lodjursförekomst i länet. Detta gör att jakten bättre kan anpassas till aktuella förhållanden och att den därmed bör vara ett effektivare verktyg för förvaltningen av lodjursstammen än förut.

Länsstyrelsen har i detalj redogjort för syftena med licensjakten och bedömer att dessa syften är acceptabla utifrån gällande regelverk. Länsstyrelsen menar att licensjakten är ändamålsenlig och att dess förväntade effekter är proportionerliga till de syften med jakten som har presenterats. Licensjakten förväntas hålla lodjursstammen vid förvaltningsmålet och bidra till att övriga målsättningar för arten i länet nås, vilket i sin tur för med sig minskade företagsekonomiska, socioekonomiska och psykosociala problem inom rennäringen och en ökad acceptans för rovdjur och rovdjursförvaltningen i länet. Licensjaktbeslutet är i högsta grad kunskapsbaserad och bygger i allt väsentligt på kvalitetssäkrad information.

Länsstyrelsen kan inte se någon annan lämplig lösning, givet de stora rumsliga och tidsmässiga skalorna som en långsiktig och adaptiv lodjursförvaltning på populationsnivå behöver hantera. Jaktens omfattning är lämplig med hänsyn till stammens storlek och utbredning. Jakten är selektiv och den sker i begränsad omfattning under strängt kontrollerade former.

Sammantaget bedömer Länsstyrelsen att förutsättningarna för licensjakt enligt gällande regelverk är uppfyllda och att licensjaktbeslutet inte försvårar upprätthållandet av lodjursstammens gynnsamma bevarandestatus, varken i länet, i norra rovdjursförvaltningsområdet eller i landet som helhet. Länsstyrelsen bedömer vidare att denna jakt bidrar till att hålla lodjursstammen inom ramarna för länets beslutade förvaltningsintervall, samtidigt som den bidrar till att minska lodjurens effekter på rennäringen.

Ytterligare bakgrund till beslutet

Rennäringen

Renhjordarnas sammanlagda storlek uppgår till ca 50 000 djur i Västerbotten, vilket ungefär motsvarar 25 procent av det totala antalet renar i hela Sverige. Rennäringen i länet är levebröd för 300-400 personer och samman-

lagt finns det drygt 100 renskötsel företag²². Renskötsel bedrivs i hela länet. Rennäringen i Västerbottens län är organiserad i sju samebyar. Sex av samebyarna har sina marker från fjäll till kust och kallas fjällsamebyar. En sameby är skogssameby och har sina betesområden från trakterna av Sorsele och ned till kusten. Fem norrbottniska samebyar har vinterbetesmarker i länet och dessutom finns norska konventionsbetesområden.

Länsstyrelsen i Västerbottens län är en av tre länsstyrelser i landet som har vissa uppgifter enligt rennäringslagen (1971:437). Rätten att bedriva renskötsel grundas på urminnes hävd och är skyddad i grundlagen. Enligt 1 § rennäringslagen får den som är av samisk härkomst använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar enligt bestämmelserna i samma lag. Regeringen har uttalat följande mål för rennäringen²³:

En livskraftig rennäring ska ge försörjning på ett långsiktigt hållbart sätt med de samiska kulturvärdena och traditionell kunskap om brukandet av de biologiska naturresurserna som grund. Regeringen värnar om ett starkt och utvecklat, levande samiskt närings- och kulturliv med framtidstro.

Enligt 65 § rennäringslagen ska rennäringen bedrivas med bevarande av naturbetesmarkernas långsiktiga produktionsförmåga så att dessa ger en uthålligt god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls. Renskötseln bygger på att renarna får ströva fritt och beta fritt.

Renen vandrar mellan olika betesområden under året beroende på var betet finns. Under vintern betar renen i skogslandet i öster och under sommaren går renen västerut mot ny växtlighet i fjällen. Rennäring bedrivs på stora arealer och renskötselrätten gäller i stort sett över hela Västerbottens län. Dessa marker används dock även av andra som antingen tar mark i anspråk eller som är störande för rennäringen och som skapar kumulativa, negativa effekter. Hit hör till exempel vattenkraftsutbyggnaden, skogsbruket, turism, infrastruktursatsningar som anläggande av vägar och järnvägar och ny bebyggelse samt vindkraftsanläggningar. Också rovdjuren kan ha en negativ effekt och lodjuren har beräknats vara den arten bland rovdjuren som förorsakar sammanlagt de största skadorna inom rennäringen.

Utbredning, inventeringar och bevarandestatus av lodjur

Antalet lodjur i Sverige beräknas genom inventeringar som görs i hela landet utom på Gotland. Inventeringsverksamheten regleras i förordningen (2009:1263) om förvaltning av björn, varg, järv, lo och kungsörn och i Naturvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd (NFS 2007:10) om inventering av björn, varg, järv, lodjur och kungsörn (ändrade genom Naturvårdsverkets föreskrifter NFS 2012:01 och NFS 2012:12), samt tillhörande instruktioner och faktablad.

²² Länsstyrelsen Västerbotten 2006. Förvaltning av stora rovdjur i Västerbottens län. En inledning till förvaltningsplanerna för björn, järv, lo, varg och kungsörn 2006-2010. – Meddelande 5-2006.

²³ <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/samepolitik/mal-for-samepolitik/>

Länsstyrelsen Västerbotten har sedan början av 1990-talet haft en viktig roll i arbetet med att utveckla, testa och implementera inventeringsmetodik. Länsstyrelsen har genomfört täckande inventeringar av lodjur i länet sedan 1996. Fältpersonalen är specialutbildad för ändamålet, har mycket stor erfarenhet inom området och kvalitetssäkrar alla inventeringsresultat. En andra kvalitetssäkring görs av Länsstyrelsens tjänstemän som arbetar med rovdjursfrågor när resultaten har lagts in i den gemensamma svensk-norska rovdjursdatabasen Rovbase. Slutligen granskas inventeringsresultaten av Viltskadecenter och fastställs därefter av Naturvårdsverket.

Viltskadecenter har också uppdraget att sammanställa och publicera länsstyrelsernas resultat från rovdjursinventeringarna. I sin årliga rapport²⁴, som numera författas i samverkan med Norge, presenterar Viltskadecenter de senaste siffrorna. Under inventeringssäsongen 2015/2016 uppskattades antalet familjegrupper av lodjur i Skandinavien till 273,5 (274 familjegrupper, men en delas med Finland). Detta är en fortsatt ökning av stammen, med 41 familjegrupper i jämförelse med säsong 2014/2015. Av familjegrupperna återfanns 52 i Norge och 221,5 i Sverige. Baserat på antalet familjegrupper beräknas den norska delen av populationen omfatta cirka 310 lodjur. De dokumenterade familjegrupperna i Sverige motsvarar en population på ungefär 1314 djur. De 273,5 familjegrupperna i Skandinavien motsvarar en population av omkring 1624 lodjur.

Länsstyrelsen vill här påpeka att resultaten från lodjursinventeringarna som Länsstyrelsen Västerbotten har kvalitetssäkrat under inventeringens gång och resultaten av Viltskadecenters granskning vanligtvis är samstämmiga och att de skiljer sig maximalt någon föryngring upp eller ner per år. Även preliminära resultat från inventeringarna kan därför betraktas som tillförlitliga. Lodjursforskningen har vid olika tillfällen konstaterat att inventeringen av lodjur håller hög kvalitet i renskötselområdet.

Lodjursföryngringar utgör endast ett segment av den totala lodjurspopulationen och antalet föryngringar kan variera relativt mycket från år till år utan att antalet vuxna lodjursindivider behöver förändras i samma takt²⁵. Lodjursstammens tillväxt i Sverige är enligt tidigare forskningsrapporter²⁶ främst begränsad av legal jakt i renskötselområdet och av bytestillgången i Mellansverige. En ytterligare faktor som påverkar är illegal jakt, och enligt senare rapporter²⁷ verkar den vara omfattande i norra rovdjursförvaltnings-

²⁴ Tovmo, M., Zetterberg, A., Brøseth, H., Andrén, H. 2016. Bestandsovervakning av gaupe i 2016. Inventering av lodjur 2016. Bestandsstatus for store rovdyr i Skandinaia. Bestandsstatus for stora rovdjur i Skandinaia. Nr 2 2016.

²⁵ Andrén, H. & Liberg, O. 2009. *Inventering av lodjur – felkällor och naturlig variation*. – Vilt och fisk fakta nr 5/2009. SLU, Umeå

²⁶ Liberg, O. & Andrén, H. 2005 *Lodjurstammen i Sverige 1994-2004*; Liberg, O. & Andrén, H. 2005 *Bevarandestatus och känslighet för jakt i den svenska lodjurstammen 2005. En snabb utredning för Naturvårdsverket*; Liberg, O. & Andrén, H. 2008 *Den svenska lodjurstammen 2004-2008*.

²⁷ T.ex. Andrén, H. 2015. Prognoser för lodjurspopulationen 2016 och 2017 i norra rovdjursförvaltningsområdet vid olika beskattningsnivåer. – Rapport till Naturvårdsverket, version 2015-12-18.

området. Forskarna har dragit slutsatsen att lodjursstammen inte har bris-
tande genetisk variation och att stammen inte är hotad på nationell nivå.
Regeringen bedömer i sin proposition *En hållbar rovdjurspolitik* (prop.
2012/13:191) att lodjuret har en gynnsam bevarandestatus i Sverige.

Nationella målsättningar för lodjursstammens utveckling

Sveriges nuvarande rovdjurspolitik beslutades i stora drag av riksdagen
2001, efter regeringens förslag i propositionen *Sammanhållen rovdjurspoli-
tik* (prop. 2000/01:57). Det övergripande mål som godkändes var att Sverige
skulle ta ansvar för att björn, varg, järv, lodjur och kungsörn skulle finnas i
ett så stort antal att de långsiktigt fanns kvar i den svenska faunan och att
arterna kunde sprida sig till sina naturliga utbredningsområden.

Den 10 december 2013 beslutade riksdagen (riksdagens protokoll
2013/14:43) om regeringens proposition *En hållbar rovdjurspolitik* (prop.
2012/13:191), där det bl.a. föreslås att det övergripande och långsiktiga må-
let för rovdjurspolitiken ska vara att varg, björn, järv, lodjur och kungsörn i
Sverige ska uppnå och bibehålla en gynnsam bevarandestatus. Samtidigt ska
tamdjurshållning inte påtagligt försvåras och socioekonomisk hänsyn ska
tas. Riksdagen anför att dessa nya mål ersätter de tidigare mål för rovdjurens
antal, som beslutades 2001.

Riksdagen beslutade också i enlighet med regeringens proposition om refe-
rensnivåer för stammarnas storlek och för utbredningen av rovdjursarterna i
Sverige. Angående lodjuret hade regeringen föreslagit att referensvärdet för
en gynnsam bevarandestatus när det gäller populationen i Sverige ska vara
700–1000 individer och att referensvärdet för en gynnsam bevarandestatus
när det gäller utbredningsområdet i Sverige ska vara hela Sverige förutom
Gotlands län. Mot bakgrund av att referensvärdena för populationsstorlek
och utbredningsområde är uppnådda, bedömde regeringen att lodjuret har en
gynnsam bevarandestatus i Sverige.

Den 16 december 2013 tog Naturvårdsverket ställning till referensvärdena
för björn, järv, lo och varg (NV-09661-12) inom ramen av rapporteringen
enligt Artikel 17 i Art- och habitatdirektivet. När det gäller lo rapporterade
Naturvårdsverket att referensvärdet för populationsstorleken hos lodjur är
870 individer i Sverige, fördelade på de biogeografiska områdena Alpin
(140 individer) och Boreal (730 individer). Naturvårdsverket bedömde att
livsmiljön för lodjuren har bra kvalitet, att framtidsutsikterna är bra och att
bevarandestatusen är gynnsam.

I ett pressmeddelande den 16 december 2013 menade Naturvårdsverkets
generaldirektör följande: *"Rovdjursstammarna behöver marginal för att inte
förlora gynnsam bevarandestatus. Därför behöver vi ha fler rovdjur än re-
ferensvärdet. Man kan likna referensvärden med en varningslampa. Om
antalet rovdjur närmar sig referensvärdet kan arten hotas. Har vi inte kon-
troll på detta kan det få konsekvenser där det till och med kan bli svårt med
skyddsjakt."*

När det gäller lodjur och renskötsel skriver regeringen i propositionen *En
hållbar rovdjurspolitik* följande: *"Även om det är svårt att i dagsläget med*

säkerhet beräkna lodjurens skador i renskötselområdet är det entydigt att lodjurens skadeverkningar inom renskötselområdet är betydande. För att göra störst nytta för rennäringen bör en eventuell minskning av lodjursstammen inte genomföras som en generell minskning i hela renskötselområdet utan den bör vara strikt riktad mot de områden där renskötelsen lider störst skada.” (s. 66)

Lodjuret i Norra rovdjursförvaltningsområdet

Lodjursstammen, mätt i antal familjegrupper, har fluktuerat avsevärt under de senaste åren i norra förvaltningsområdet. Det är oklart vad som har förorsakat dessa kraftiga förändringar, men som troliga orsaker har det anförts naturlig variation i reproduktionen vid en kraftig ökning och en omfattande jakt vid en kraftig minskning av populationen.

Förvaltningen av lodjursstammen är relativt komplicerad och än så länge förstår vi inte exakt hur olika faktorer påverkar populationsdynamiken. Olika ansatser har gjorts för att modellera stammens dynamik, men i efterhand kan konstateras att modellernas prediktioner rörande antalet familjegrupper ofta inte har överensstämmt med inventeringarnas resultat.

Enligt Viltskadecenters sammanställning konstaterades 112 familjegrupper av lodjur i norra rovdjursförvaltningsområdet säsong 2015/2016. Samtidigt konstaterades 85 familjegrupper i mellersta och 24,5 familjegrupper i södra förvaltningsområdet. Den av Naturvårdsverket fastställda miniminivån för norra rovdjursförvaltningsområdet är 66,5 föryngringar, d.v.s. familjegrupper, per år (beslut NV-00552-14). Halva familjegrupper uppstår när en familjegrupp rör sig mellan olika län och därmed delas mellan dessa län.

Lodjursstammens storlek, utveckling och utbredning i länet

Antalet konstaterade familjegrupper har varierat kraftigt sedan inventeringarna började i sin nuvarande form 1996 (fig. 1). Totala antalet lodjur i länet har sannolikt inte varierat lika kraftigt mellan åren. Familjegrupper kan grovt omräknas till antal individer genom att använda faktorn 6. Enligt beräkningar består lodjursstammen i Västerbotten för närvarande av mellan 123 och 141 djur. Detta är medelvärde av de senaste tre inventeringssäsongerna.

Tidigare forskningsresultat visade på en produktivitet (dvs. möjlig tillväxt) i lodjursstammen på 5-9 procent årligen, vilket senare reviderades till ca 4,9 procent i norra Sverige. De senaste modelleringarna indikerar en tillväxt av endast något enstaka procent. I Västerbotten har tillväxten mellan 2015 och 2016 dock varit långt större än så.

Lodjuren har haft en ojämn spridning i Västerbotten. De flesta har traditionellt funnits i länets centrala delar, medan lodjuren har varit relativt få i kustlandet och i fjällen. Detta mönster upprepas dock inte i årets preliminära inventeringsresultat, där antalet föryngringar som har konstaterats i kustlandet återigen är relativt stort.

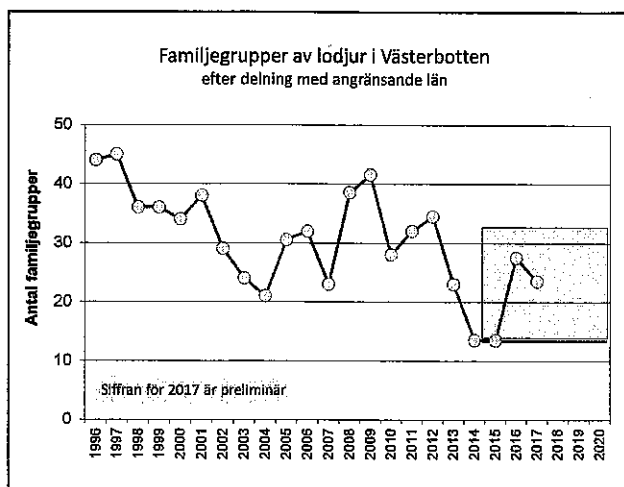

Fig. 1. Antalet familjegrupper som har konstaterats varje år i länet har varierat kraftigt sedan inventeringarna började i sin nuvarande form 1996. Den färgade rutan för perioden 2015-2020 indikerar förvaltningsintervallet 14-32 föryngringar.

Målsättningar för lodjursstammen i länet

Miniminivån för lodjursstammen i länet är 13,5 årliga föryngringar. Miniminivån beslutades av Naturvårdsverket 2014 och indikerar de föryngringar och därmed också djur som minst behöver finnas i Västerbotten varje år och som inte får underskridas. Eftersom lodjursstammen kan variera kraftigt upp och ner från år till år behöver det mål som förvaltningen har för populationens storlek ligga högre än miniminivån.

Den 4 juni 2015 beslutade viltförvaltningsdelegationen i Västerbotten om förvaltningsmål för lodjursstammen i länet (dnr. 511-5851-2015). Målsättningen är att det årligen ska finnas 23 föryngringar av lodjur i länet, men stammen får fluktuera mellan 14 och 32 föryngringar per år.

Problemområden och skador orsakade av lodjur

I renskötselområdet är renen ett viktigt byte och lodjuret kan därmed åsamka rennäringen stora skador. Eftersom det nuvarande ersättningssystemet utgår från rovdjursförekomst i samebyarna och inte förutsätter att döda renar hittas så finns det ingen jämförbar dokumentation av de skador som rovdjuren orsakar inom rennäringen. Ersättningen för rovdjursdödade renar regleras genom viltskadeförordningen (SFS 2001:724) och genom regeringens regleringsbrev till Sametinget. Lodjuret har varit den rovdjursart som förorsakade de största sammanlagda skadorna för rennäringen. Denna bild har dock ändrats och på senare år har Sametingets ersättningar för lodjur varit lägre än ersättningarna för järv, beroende på en minskning av lodjursstammen och en ökning av järvpopulationen i renskötselområdet.

Lodjursangrepp på andra tamdjur än renar är vanligtvis begränsade till något enstaka fall per år i Västerbotten. Lokalt kan lodjur betraktas som skadegörande av befolkningen, när lodjur tar rådjur vid utfodringsställen på vintern. I övrigt har länets befolkning i stort en positiv inställning gentemot arten och enligt genomförda attitydundersökningar är lodjuret det mest populära av de stora rovdjuren.

Tidigare lodjursjakt i länet

Under tidigare år var det Naturvårdsverket som beslutade om jakt efter lodjur under licensjaktliknande former i Västerbottens län, samtidigt som Länsstyrelsen föreslog en lämplig tilldelning av djur och en eventuell områdesindelning inför varje jakt. Sedan 2011 är det Länsstyrelsen som tar beslut om licensjakt efter lodjur.

Både antalet tilldelade lodjur och antalet fällda djur har gått i vågor under de senaste två decennierna (fig. 2). Efter några år med relativt omfattande jakt minskade tilldelningen avsevärt år 2014 på grund av en minskande population. Eftersom inventeringen 2015 visade att populationen inte hade ökat så tilläts ingen licensjakt alls detta år. År 2010 nådde tilldelningen sin hittills högsta nivå med 35 lodjur (tabell 1). Avskjutningen har under många år inte motsvarat tilldelningen. Sedan 2012 har dock tilldelningen fyllts och 2013 rapporterades även en överskjutning. Den högsta dödligheten i lodjurstammen förtecknades samma år, med cirka 18 procent av populationen.

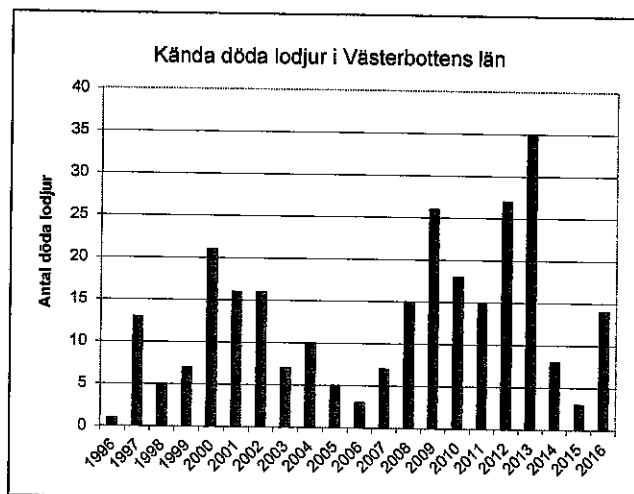

Fig. 2. Antalet konstaterade döda lodjur i Västerbottens län 1996-2016. Här inkluderas både lodjur fällda under jakt och sådana dödade av trafik eller andra orsaker. Den kända dödligheten har de senaste åren varit relativt hög och legat omkring 10 % av stammens beräknade storlek. År 2013 utgjorde dödligheten cirka 18 % av den beräknade stammen.

Länsstyrelsen har sedan 2002 haft möjlighet att besluta om skyddsjakt efter skadegörande loindivider. Sådana beslut har tagits i något eller några fall per år. År 2012 fälldes fem lodjur vid skyddsjakt, 2013 tre, 2014 ett, 2015 två och 2016 tre djur. Under 2017 har det hittills fällts två djur vid skyddsjakt.

Tabell 1: Vårens lodjursjakter åren 2002-2016. År 2015 genomfördes ingen licensjakt efter lodjur, eftersom populationen var för liten.²⁸

	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16
Tilldelning	22	17	8	4	4	8	7	30	35	13	20	30	6	-	9
Avskjutning	17	7	8	4	2	6	7	23	13	10	20	31	6	0	9

²⁸ Mer information om fällda lodjur finns i den skandinaviska rovdjursdatabasen Rovbase. Se www.rovbase.se

Annan dödlighet

Den legala jakten är en av faktorerna som har betydelse för dödligheten bland lodjuren i Västerbotten. Även illegal jakt efter lodjur förekommer i länet, men det är okänt hur omfattande den är. Nyligen har omfattningen av den illegala jakten på lodjur i norra rovdjursförvaltningsområdet uppskattats till 15-20 procent av stammen årligen.²⁹ Om denna siffra är korrekt så dödas betydligt fler lodjur illegalt än genom den legala jakten. Det är oklart om den legala och den illegala jakten i så fall är additiva eller kompensatoriska.

Något eller några enstaka lodjur dödas i trafiken eller hittas döda av andra orsaker varje år. Under perioden 2003-2016 har det rapporterats in totalt 21 påkörda lodjur i Västerbotten och antalet har varierat mellan 0 och 5 djur per år.

Beslut i detta ärende har tagits av [REDACTED]. I den slutliga handläggningen av ärendet har i övrigt deltagit [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED] och [REDACTED], den sistnämnde föredragande.

Bilagor:

- Bilaga 1. Hur man överklagar
- Bilaga 2. Blankett *Påskjuten lo - platsundersökning och eftersök*
- Bilaga 3. Blankett *Registrering av fälld lo*
- Bilaga 4. Blankett *Besiktning, provtagning och märkning av fälld lo*
- Bilaga 5. Lathund för lodjursskyttar

²⁹ Andrén, H. 2016. Prognoser för lodjurspopulationen 2017 och 2018 i Sverige vid olika beskattningsnivåer. – Rapport till Naturvårdsverket, version 2016-11-30.

Kopia via e-post till:

Ledamöterna i Västerbottens viltförvaltningsdelegation
Polismyndigheten i Västerbottens län
Samtliga kommuner i Västerbottens län
Länsstyrelsen i Norrbottens län
Länsstyrelsen i Jämtlands län
Länsstyrelsen i Västernorrlands län
Loforskningsprojektet
Statens Veterinärmedicinska Anstalt
Fylkesmannen i Nordland

Beslutet laddas upp i Naturvårdsverkets databas för jaktbeslut som rör stora rovdjur

Bilaga 1

Hur man överklagar till Förvaltningsrätten

Är du missnöjd med Länsstyrelsens beslut kan du överklaga detta hos Förvaltningsrätten i Luleå, men klagan ska lämnas eller skickas till Länsstyrelsen. Överklagan ska vara skriftlig och undertecknad.

Var tydlig med att

- skriva vilket beslut som överklagan gäller. Det gör du enklast genom att ange ärendebeteckningen (exempelvis 555-2222-2009),
- redogöra för varför du menar att Länsstyrelsens beslut är fel och hur du anser att beslutet ska ändras,
- underteckna brevet, förtydliga namnteckningen, uppge adress och telefonnummer.

Om du anlitar ombud kan istället ombudet underteckna brevet. I så fall bör en fullmakt sändas med.

Om du har handlingar eller annat som du anser stöder din ståndpunkt så bör du bifoga dem.

Brevet ska lämnas in eller skickas till:

Länsstyrelsen i Västerbottens län
901 86 UMEÅ

Länsstyrelsen måste ha fått brevet **senast den 23 mars 2017**, annars kan överklagandet inte tas upp.

HUR MAN ÖVERKLAGAR - PRÖVNINGSTILLSTÅND

Den som vill överklaga förvaltningsrättens beslut ska skriva till Kammarrätten i Sundsvall.

Skrivelsen ska dock skickas eller lämnas till förvaltningsrätten.

För att kammarrätten ska kunna ta upp Ert överklagande måste Er skrivelse ha kommit in till förvaltningsrätten **inom tre veckor** från den dag då Ni fick del av domen/beslutet. Om beslutet har meddelats vid en muntlig förhandling, eller det vid en sådan förhandling har angetts när beslutet kommer att meddelas, ska dock överklagandet ha kommit in inom tre veckor från den dag domstolens beslut meddelades. Om sista dagen för överklagande infaller på lördag, söndag eller helgdag, midsommarafton, julafton eller nyårsafton räcker det att besvärshandlingen kommer in nästa vardag.

Om klaganden är en part som företräder det allmänna, ska överklagandet alltid ha kommit in inom tre veckor från den dag beslut meddelades.

För att ett överklagande ska kunna tas upp i kammarrätten fordras att **prövningstillstånd** meddelas. Kammarrätten lämnar prövningstillstånd om

1. det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som förvaltningsrätten har kommit till,
2. det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som förvaltningsrätten har kommit till,
3. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt, eller
4. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet.

Om prövningstillstånd inte meddelas står förvaltningsrättens beslut fast. Det är därför viktigt att det klart och tydligt framgår av överklagandet till kammarrätten varför man anser att prövningstillstånd bör meddelas.

Skrivelsen med överklagande ska innehålla

1. Klagandens person-/organisationsnummer, postadress, e-postadress och telefonnummer till bostaden och mobiltelefon. Adress och telefonnummer till klagandens arbetsplats ska också anges samt eventuell annan adress där klaganden kan nås för delgivning. Om dessa uppgifter har lämnats tidigare i målet – och om de fortfarande är aktuella – behöver de inte uppges igen. Om klaganden anlitar ombud, ska ombudets namn, postadress, e-postadress, telefonnummer till arbetsplatsen och mobiltelefonnummer anges. Om någon person- eller adressuppgift ändras, ska ändringen utan dröjsmål anmälas till kammarrätten.
2. den dom/beslut som överklagas med uppgift om förvaltningsrättens namn, målnummer samt dagen för beslutet,
3. de skäl som klaganden anger till stöd för en begäran om prövningstillstånd,
4. den ändring av förvaltningsrättens dom/beslut som klaganden vill få till stånd,
5. de bevis som klaganden vill åberopa och vad han/hon vill styrka med varje särskilt bevis.

Adressen till förvaltningsrätten framgår av domen/beslutet.